

Вічне повернення — загадкова ідея, і Ніцше страшенно спантеличив нею філософів: подумати лишень, що настане така пора, коли повториться все, чого ми зазнали в житті, і що саме це повторення повторюватиметься до нескінченності! Що ж означає цей безглуздий міф? Міф про вічне повернення каже нам методом заперечення, що життя, яке зникне раз і назавжди й ніколи вже не повернеться, скидається на тінь, що воно не має ваги, що воно мертво вже наперед, і хоч яке воно жорстоке, прегарне, величне, проте ця краса, цей жах і ця велич не мають ніякого сенсу. Зважати на нього варто не більше ніж на війну поміж двома африканськими князівствами, що спалахнула в чотирнадцятому столітті й нічого не змінила у світі, хоча триста тисяч негрів знайшли там смерть у невимовних муках.

Але чи зміниться щось у цій війні поміж двома африканськими князівствами в чотирнадцятому столітті, якщо вона повторюватиметься незліченну кількість разів у вічному поверненні? Авжеж, повториться: вона стане твердиною, що стремітиме у віки, і її безглуздість буде непоправна.

Якби Французька революція повторювалася вічно, французька історіографія не так пишалася би Робесп'єром. Та оскільки

оповідає вона про те, що не повертається, то та кривава пора є тільки словами, теоріями, дискусіями; вони легкі, мов пух, і нікого не лякають. Існує величезна різниця поміж Робесп'єром, який з'явився в історії єдиний раз, і Робесп'єром, котрий вічно повертатиметься, щоби стинати голови французам.

Отож можна виснувати, що ідея вічного повернення змалює перспективу, в якій речі здаються нам не такими, якими ми їх знаємо: вони постають перед нами без обставини їхньої минулості, яка її пом'якшувала б. Ця обставина заважає нам виголосити якийсь вирок. Хіба ж можна засудити таке ефемерне явище? Проміння вечірнього сонця осяває ностальгійним чаром будь-яку річ, навіть гільйотину.

Нещодавно зловив себе на чудернацькому відчутті: неімовірно, але, гортаючи книжку про Гітлера, я був розчулений декотрими його світлинами: вони нагадали пору мого дитинства, яке припало на воєнні роки; декого з моєї рідні спіткала смерть у нацистських концентраційних таборах; але що та смерть проти Гітлерових світлин, які нагадали минулу пору мого життя, ті роки, що вже ніколи не повернуться?

Це примирення з Гітлером свідчить про доглибну моральну збоченість світу, який ґрунтується на неможливості повернення, адже у цьому світі все наперед прощається, а отже, все цинічно дозволяється.

2

Якби кожна секунда нашого життя повторювалася нескінченну кількість разів, ми були б прикуті до вічності, наче Ісус Христос до хреста. Ото жорстока думка! У світі вічного

повернення кожен порух несе ваготу нестерпної відповідальності. Це спонукало Ніцше заявити, що ідея вічного повернення — найважчий тягар (*das schwerste Gewicht*).

Якщо вічне повернення — найважчий тягар, то на цьому тлі наше життя може постати у всій його чарівливій легкості.

Але чи така вже гнітюча вагота і чи така чудовна легкість?

Найтяжча вагота розчавлює нас, ми згинаємося під нею, вона хилить нас до землі. Та в любовній поезії всіх часів жінка мріє про ваготу чоловічого тіла на ній. Отож найважчий тягар — це водночас і образ найщедротнішого наповнення життя. Що важчий тягар, що ближче життя наше до землі, то реальніше і правдивіше воно виявляється.

Зате цілковита відсутність ваготи призводить до того, що людська істота стає легша за повітря, що вона лине у височінь, віддаляється від землі, від земного буття, робиться вже напівреальною, а порухи її стають і вільні, і незначущі водночас.

То що ж обрати? Ваготу чи легкість?

Це питання Парменід ставив іще за століття до Ісуса Христа. Він вважав, що світ ділиться на контрастні пари: світло — птьма, грубе — тонке, гаряче — холодне, буття й небуття. Один полюс протилежностей був для нього позитивний (світле, гаряче, тонке, буття), другий — негативний. Оцей поділ на позитивний і негативний полюси може видатися нам по-дитячому простим. Крім одного: що ж таки позитивне — вагота чи легкість? Парменід відповідає: легке — позитивне, важке — негативне. То мав він рацію чи ні? Ось у чім річ. З певністю можна сказати одне: протилежність «тяжке — легке» — найзагадковіша і найдвозначніша з-поміж усіх протилежностей.

Багато років я думаю про Томаша. Та лише з огляду на ці роздуми вперше побачив його по-справжньому. Побачив, як стоїть він перед вікном свого помешкання, втупившись у стіну будинку, розташованого на протилежному кінці двору, і не знає, що вдіяти.

Він познайомився з Терезою тижнів зо три тому в невеличкому чеському містечку. Разом вони пробули насилу годину. Вона провела його на вокзал і зачекала, поки він сяде у потяг. Днів за десять по тому приїхала до нього у Прагу. Вони кохалися того ж таки дня. Уночі в неї почалася гарячка, і вона цілий тиждень пролежала в нього з грипом.

Він відчув незбагненну любов до цієї дівчини, з якою ледве був знайомий. Йому здавалося, наче це дитина, яку поклали до просмоленого кошика і пустили за водою, щоби він підібрав її коло берега свого ліжка.

Вона пробула в нього з тиждень, а потім, одужавши, повернулася до того містечка, де мешкала, за двісті кілометрів від Праги. Отут і настала та мить, про яку я щойно казав і в якій вбачаю ключ до Томашевого життя. Він стоїть коло вікна, втупившись у стіну будинку, розташованого на протилежному кінці двору, й думає собі: «Чи варто запропонувати їй перебратися до Праги?» Ця відповідальність лякає. А що, як він запросить її до себе, і вона відразу ж приїде і запропонує йому все своє життя. А може, потрібно відмовитися від неї? Тоді Тереза залишиться кельнеркою у провінційній кав'ярні, й він уже ніколи не побачить її.

То хоче він, щоб вона приїхала до нього чи ні?

Він дивиться у двір, втупившись у стіну протилежного будинку, і шукає відповіді.